

SOCIALIST- ADRESSEN I NOVEMBER 1872

Af Kristian Hvidt og
Hanne Rasmussen

I december 1872 overgav den nationalliberale politiker C.St.A. Bille en adresse til Folketinget. Adressen, der var forsynet med navne, erhverv og bopæl på ca. 5000 københavnske arbejdere, indeholdt bl.a. en klage over myndighedernes angreb på forsamlings-, forenings- og presse-friheden. Denne adresse indgik i den politiske kamp i 1870-erne, men den er også en hidtil overset kilde til socialismens tidligste historie i Danmark. Underskrifterne, der findes i Folketingets arkiv, fortjener at blive trukket frem i lyset.

I Folketingets arkiv findes en særlig sektion, der hedder "Adresser", en højst forskelligartet række af pakker, kister og ruller med befolkningens direkte appeller til den lovgivende magt om alt muligt, stort og småt mellem hinanden. Det er fortsættelsen af en århundredgammel tradition, der går tilbage til almindelig statskik i dansk middelalder. Betrængte borgere kunne anråbe monarken om bistand, hvad enten det var økonomisk hjælp eller klage over en hård lensmand eller herredsfoged. Det kunne ske skriftligt, men også ved at møde op hos kongen, antichambriere, som det hed og personligt fremføre sit ærende for monarken.

Denne såkaldte petitionsret fortsatte også efter folkestyrets indførelse. Kongen modtog stadig den slags henvendelser - ofte drejede det sig om så små sager som besættelse af præsteembeder - men i det store og hele overgik borgernes strøm af petitioner, som de hed, til stænderforsamlingerne fra 1834. Antallet af bønskrifter til disse forsamlinger antog et stort omfang i løbet af deres 15-årige tilværelse, og i Junigrundloven blev det da fastslået i §67, at "andragender", som de nu hed, kun kunne overgives gennem et af Rigsdagens medlemmer, en bestemmelse, der endnu står i den nuværende grundlov (§54).

I de første år drejede de fleste andragender sig om rent lokale anliggender, f.eks. forbedring af en havnemole eller oprettelse af en bro over en å. Tanken bag bestemmelsen om, at andragender kun kunne overgives gennem et medlem var næppe kun at begrænse antallet af disse, men også at skabe kontakt mellem den eller de lokale folketingsmænd og de stedlige beboere, der samledes om en sag.

Folketinget der, fremfor Landstinget, modtog langt de fleste af de indsendte adresser, kunne nedsætte et Udvalg for andragender. Dette blev fra samlingen 1873-74 et permanent, stående udvalg, hvis medlemmer gennemgik de indsendte adresser og enten selv påtog sig at kæmpe for de fremsatte ønsker eller enedes om at videresende sagen til rette ministerium. Det er formodentlig årsagen til, at den samling adresser og andragender, der er

Underskrivernes Navn:	Stilling:	Bopæl:
N. J. Cisterlund	Skræbve	Nyadelgade = 7
J. P. Pedersen	Sjømænd	Nyadelgade = 7
P. G. Aberg	Skræder	Nyadelgade, = 7
H. Olov Brink	Skræder	Kummersgade = 18
J. L. Heinstrog	Skræder	Gothersgade 69. 2 ^o v. d. d.
J. B. Berlin	Skræder	Nyadelgade N ^o 7
E. Jacobsen	Skræder	Grønnegade N ^o 10. 1 ^o v. d. d.
J. N. Holmlück	Skræder	Pilestræde, N ^o 31,
S. Tullberg	Skræder	Pilestræde c. 8. 2 ^o v. d. d.

Udsnit af Socialistadressen 1872

bevaret i Folketingets arkiv, langt fra er komplet i forhold til de fortegnelser, der hvert år blev trykt i Rigsdagstidende. Alligevel afspejler rækken af adresser i påfaldende grad bølgeslaget og hovedtemaerne i dansk politik gennem tiden. De store adresser, nogle med omkring 100.000 underskrifter indleveret i store, jernbeslagne kister betegner de dramatiske bølgetoppe i vor politiske historie.

Udvalget vedrørende andragender ophørte siden som stående udvalg og blev helt afskaffet i 1953. men disse henvendelser fra private eller større forsamlinger fortsætter endnu i dag. Langt de fleste fordeles nu på de 24 faste folketingsudvalg, medens mere generelle protester bliver fremlagt i medlemmernes læseværelse.

Den lange række af bevarede adresser og andragender, 51 bind, 470 pakker, 3 kister og

en rulle, har ikke været anvendt meget af historikere, måske fordi de er svære at håndtere som kildemateriale. Det kan være interessant at afgrænse og beskrive hvilket udsnit af befolkningen, der har skrevet under på en bestemt adresse. Men der kan være et misforhold mellem det anselige arbejde, der ligger i at gennemgå de mange tusinde underskrifter og de historiske konklusioner, man kan udtrække af analysen.

Vi har valgt at gøre opmærksom på den såkaldte socialistadresse, fordi den måske kan kaste nyt lys over den tidlige danske arbejderbevægelse, der ellers er så grundigt skildret i litteraturen. Adressen med dens godt 5000 underskrifter synes at udgøre noget, der meget ligner en medlemsfortegnelse for den første socialistiske Internationale i København.

Først dog noget om adressens forhistorie

Arrestationen af socialistførerne den 5. maj 1872 efter Slaget på Fælleden hensatte det lille, men dog veletablerede socialistparti i en temmelig håbløs situation. Organisationen, "Internationale" mistede sin ledelse og blev om ikke forbudt så dog underkastet et hårdhændet tilsyn af politidirektør Crone. Det samme gjaldt partiets organ, dagbladet "Socialisten". Efter sit page indhold at dømmes var avisen under censur, en notits den 26. maj antyder noget sådant, lige som det er påfaldende, at de fængslede føreres forhold i fængslet næsten ikke er omtalt i bladet.

Men der er ikke noget tegn på, at der skete nogen egentlig flugt fra partiet i de følgende måneder. Tvært imod er der efter "Socialisten" at dømmes et forbavsende højt aktivitetsniveau for at holde bevægelsen i live og reorganisere Internationales afdelinger. Allerede en måned efter Fælledslaget fik socialisterne samlet medlemmerne til et nyt møde under åben himmel. Det var et grundlovsmøde og det foregik ved den slesvigske sten i Dyrehaven, et velkendt sted den gang efter det berømte træf i 1866 mellem mange hundrede indbudte nordslesvigere og Københavns borgere som demonstration mod fortykningspolitikken i den nyligt afståede landsdel. Socialisternes møde 5. juni 1872 blev muligt, fordi Dyrehaven lå uden for Crones myndighedsområde. Han sørgede dog for, at der blev givet et tilhold om, at partiets røde faner ikke måtte medbringes til Dyrehaven. De kunne, mente politidirektøren formodentlig, virke for ophidsende på mødedeltagerne og forbipasserende.

Sjælen i partiet resten af året 1872 var den ihærdige cigarmager C. Würtz. Han afholdt et utal af medlemsmøder rundt i Danmark, men selvfølgelig især i partiets lokaler i Store Helligøjstgade i København. Formålet var naturligvis først og fremmest at holde medlemskaren sammen trods krisen, men også at fremkalde en folkestemning, der kunne hjælpe til med at få partiets ledere frigivet. Den eneste mulighed i så henseende var at klage over politidirektør Crones brutale fremfærd til hans

overordnede, landets højeste myndigheder, justitsministeren, Rigsdagen, Kongen.

Det danske folkestyre var endnu ungt og oprøvet i 1872. Den gamle tids uindskrænkede ærbødighed for konge og ministre fortsatte også efter enevældens fald. Der levede endnu en tro på, at der fandtes en højere retfærdighed også for almuen, og at landets højeste autoriteter ville være imødekomende, når grupper af borgere eller bønder henvendte sig.

Tanken om at indsende en adresse til kongen eller til Folketinget levede da også i arbejderbevægelsen og kom til udtryk allerede i december 1871. Initiativet kom dog ikke i København, men fra afdelingen af Internationale i Århus. Den sendte et pompøst forslag til Pio i København.

"Vi undertegnede Arbejdere", begyndte adressen, "henvender os hermed med Tillid og Fortrøstning til det høje Folketing for frimodigt at udtale os om vore Forhold og de Tryk, der hviler over os, overbeviste om, at vi vil finde villige Øren...." — formuleringen bar endnu præg af enevældens underdanige petitioner. Siden fulgte så arbejderens ønske i syv punkter. Det gjaldt f.eks. Junigrundlovens genindførelse, nedsættelse af forsvarsudgifterne, adskillelse af kirke og stat og nedsættelse af de indirekte skatter.

Men de århusianske arbejderes forslag til en adresse nåede ikke længere end til Louis Pio i Helligøjstgade. Han brød sig ikke om formen og indholdet og forelæste faderligt i Socialisten 16.dec.1871 for sine århusianske venner. De fremførte, som han skrev "en Del usocialistiske Vendinger", og særlig kunne han ikke acceptere adressens flotte afslutning, der lød: "Leve Kongen!, leve Fædrelandet!". Adressen blev nu skrevet om i København og til de syv første krav blev der tilføjet endnu et: oprettelse af et særligt arbejdsministerium. I sin omskrevne form blev adressen offentliggjort i Socialisten den 27.jan.1872, men længere kom den ikke. Der blev ikke samlet underskrifter og ikke indsendt noget til Folketinget på Christiansborg. Årsagen var formodentlig ikke mindst, at man ikke kendte noget folketingsmedlem, som ville være villig

Baggård, Adelgade 101, København, 1898, et miljø hvor viljen til forandring af levevilkårene voksede sig stærk . Fotografi fra Københavns Bymuseum.

til at fremføre disse ekstreme synspunkter for Tinget.

Efteråret 1872 herskede der tilsyneladende en vis forvirring både hos myndighederne, der havde Pio og Geleff i forvaring, og hos socialistførerne. Myndighederne holdt på den ene side socialisterne i et meget strengt fængsel, men på den anden side tillod de dem underhånden at have vidtstrakte kontakter til vennerne udenfor tremmerne, ja, tillod endda Pio at opstille sig til valget den 20. september. Socialisterne i Helliggejststræde havde tilsyneladende temmelig godt hold på medlemskredsen også efter fængslingen 5.maj. Men da det gjaldt valgkampen til folketingsvalget, så det ud som om organisationen svigtede. Socialisternes indsats ved valget indskrænkede sig til, at en flok "ballademagere" mødte op og forstyrrede modkandidaten, C.St.A.Billes opstillingsmøde på valgdagen, men mobiliserede ikke arbejdervælgerne fra Nørrebro til at møde op og stemme. Pio fik kun 199 stemmer ved den skriftlige afstemning fra valgkredsens knap 4600 vælgere. En forklaring på denne manglende deltagelse kan være, at mange af Internationales støtter var under 30 år og derfor uden stemmeret.

Valget den 20.september 1872 ændrede med et slag den politiske situation. Det forenede Venstre fik flertal i Folketinget. Vi, som læser historien baglæns og altså kender partiets efterfølgende 30 års vandring i ørkenen, forstår næppe det storslåede fremtidsperspektiv valgsejren må have oprullet for oppositionen i efteråret 1872. Regeringsmagten vinkelede forude. Venstre skulle blot finde en god sag, som ved en dagsordensafstemning kunne bringe ministeriet Holstein-Holsteinborg i mindretal. Også socialisterne måtte opfatte valgsejren som et lys i horisonten for det hårdt trængte parti. Det gjaldt derfor om at stille sig i nærheden af det sejrende Venstre og fremtræde som martyrer, som regeringen og politidirektør Crone havde mishandlet i strid med Grundlovens frihedsrettigheder.

I første omgang skød regeringen vanskelighederne fra sig ved at udsætte Rigsdagen to måneder efter den obligatoriske, formelle åb-

ning den første tirsdag i oktober. Men både i Venstre og blandt socialisterne forberedte man sig. Cigarmager Würtz erklærede, at de københavnske socialister ville støtte venstrepartiet, "der netop ville sådanne fremskridt, som arbejderne eftertragter, således afskaffelse af hær og flåde!"¹ Samtidig foregik der underhåndshandlinger mellem de to oppositionspartier. Gennem Pios ven, boghandler S.J. Loria kom der samtidig kontakt mellem Pio i fængslet og venstreføreren J.A.Hansen. Den tidligere justitsminister, A.F.Krieger, er velorienteret, for politiinspektør Hertz overværede mødet i fængslet mellem Loria og Pio. I sin dagbog skriver han: "Loria og J.A.Hansen arrangere nu et stort socialistisk Andragende til Folketinget i Anledning af Politidirektørens Forbud 5.Mai."² Anledningen var, at det den 5. november ville være et halvt år siden socialistførerne var blevet arresteret, uden at retssagen imod dem endnu var begyndt.

I regeringen overvejede man sine modforholdsregler. Den 30.oktober var der statsråd. Krieger skriver herom: "Klein forklarede Kongen i Dag hvorlunde Socialisterne ville holde nyt Møde. Saa maa det jo forbydes, udbrød Kongen til Kleins Glæde, inden han var færdig med Forklaringen."³ Dette lille levende øjebliksbillede af forholdet mellem konge og minister, der endnu syntes ganske uforstyrret af Junigrundlovens folkestyre, afgjorde sagen. Da Socialisten den 1.november kundgjorde meddelelsen om den kommende adresse til Folketinget og det store friluftsmøde, hvor adressen skulle diskuteres, stod politidirektøren parat med forbudet.

Uden for regeringen var man dog noget betænkelig ved denne brug af stokkemetoden overfor socialisterne. Det konservative Dagbladet, C.St.A.Billes organ, bragte den 2.november en leder, som forsigtigt advarede mod for hård behandling af Pio i fængslet. I ministeriet havde man da også en gulerod at række frem mod arbejderne: den 4.november kom et cirkulære om nedsættelse af en kommission om arbejderbefolkningens kår. Umiddelbart efter udsendtes til hele landet tusindvis af spørgeskemaer til udvalgte arbejderfamilier.

Sammenhængen med Pio-sagen var klar. I Århus holdtes der⁴ et offentligt møde, der klagede over modsætningen mellem Pio-sagen og skemaerne. Skærsliber Johansen afviste betydningen af sådan en undersøgelse og foreslog efter hele situationens karakter at kaste skemaerne bort.

Det indkaldte møde på Fælleden blev som nævnt forbudt - Socialisten kundgjorde det på forsiden ved en stor dødsannonce over Grundlovens §88 om forsamlingsfriheden, der i går klokken to blev jordfæstet på Københavns Politikammer. Et indendørs møde kunne politiet ikke forbyde, og man lejede da "Salon Fønix", hvor det afholdtes tirsdag den 4. november kl.9 om aftenen (arbejdsdagen sluttede dengang ofte først kl.8). Efter sigende var der 2000 mennesker til stede, som vedtog at sende en adresse til Folketinget og desuden at sende en deputation til Kongen med klage over politidirektøren.

Adressens ordlyd var allerede blevet offentliggjort den 17.okt. i Socialisten. Teksten lød:

"Til det høje Folketing!

De seneste begivenheder i vort Fædreland i Forbindelse med den stormfulde Fremtid, som de synes at spaa os, har foranlediget undertegnede Beboere af Hovedstaden til i en Adresse at tolke Folketinget dels vort sikre Haab om, at Tinget ikke vil vige tilbage for det lille Parti, hvis ukloge Politik har sønderlemmet vort Land, dels vort Ønske om, at Tinget vil staa os bi imod Avtoriteter, som trods Grundloven ikke ophører med at indskrænke vor Forsamlings-Forenings- og Pressefrihed.

Arbejderne i København vilde i Maj d.A. paa Indbydelse af flere Mænd, der med Iver virkede for de Uformuendes Rettigheder, forsamle sig for fredeligt at diskutere deres Anliggender. Men uden at vi er istand til at inddrømme nogen Anledning dertil, blev Mødet forbudt af Politiet, og da Indbyderne ikke vilde aflyse det, blev de arresterede, et Dagblad blev beslaglagt og kom først ud efter være underkastet Censur, og de Arbejdere, der havde samlet sig til Mødet, blev adsplittede ved Hjælp af Kavalleriets Sabler og Politibetjente-

nes Stave. Indbyderne sidder nu fængslede, de trues endog med svære Straffe for deres mundtlige og skriftlige Ytringer, omendskønt disse er blevne godkendte af Tusinder og efter vor fuldeste Overbevisning snart vil være Løsenet for hele den uformuende Klasse.

Vi er ikke Retslærde; vi ved ikke om Mynligheder har handlet i Overensstemmelse med os ubekendte Anordninger; men det ved vi, at de ikke har handlet i Grundlovens Aand. Og har en Politidirektør Lov til at fortolke Lovene, saa er der endnu langt tilbage, før vi kan sige at have opnaaet sand Frihed.

Det er derfor vor Bøn til Folketinget, at det vil bevirke, at de af os berørte Begivenheder underkastes en nøje Undersøgelse, og hvis Grundloven eller andre af Landets Love er krænkede, da at drage de Skyldige til Ansvar.

Sluttelig maa vi endnu bestemt erklære os imod, at udfaldet af de sidste Valg, for Hovedstadens Vedkommende, betragtes som et Udtryk for Stemningen iblandt Befolkningens store Flertal. Vi erklærer tværtimod herved, at vi med dyb Interesse og Sympati følger Folketingets Kamp for Friheden, og at vi i Overensstemmelse med Flertallet og Landets øvrige Befolkning maa fordrø, at dette Tings Majoritet faar en direkte Indflydelse paa Regeringens Førelse. Vi haaber, at Folketinget vil vedblive at gaa fremad paa den Vej, det er slaaet ind paa; vi kan til Gengæld love, at vi ligesaafuldt som Landbefolkningen, skal være paa vor Post, hvis Nogen direkte eller indirekte, aabent eller skjult, skulle vove at angribe Forfatningen eller søge at fratage Folketinget dets betydning.

LEVE FRIHEDEN!

LEVE DET DANSKE FOLKETING!"

Eksemplarer af adressen med plads til mange underskrifter blev formodentlig fordelt på mødet. Men skemaerne kunne også afhentes de følgende dage i Helliggejststræde, så man kunne "lade dem cirkulere på Værkstæderne". Det tilføjes: "Det bemærkes at enhver københavnsk Arbejder over 16 Aar er berettiget til at underskrive den uanset om han er Medlem af Internationale eller ikke".

*Adelgade 51, 1898. Mange af underskriverne boede i Adelgade-Borgergade-kvarteret.
Fotografi fra Københavns Bymuseum.*

Underskriftindsamlingen stod på i godt en måned, idet adressen skulle overgives til Folketinget, når dette trådte sammen den 2. december. Der indkom ca 350 lister til partiet forsynet med underskrifter. Listerne er næsten alle bevaret og giver med sine knap 5000 overvejende personligt skrevne navne, erhverv og adresser et meget fint indblik i den københavnske arbejderbevægelses kreds af tilhængere. Mange af listerne giver indtryk af at have været vidt omkring på en arbejdsplads, foldede og nussede af beskidte arbejderhænder, der med dårlige penne og usikker hånd prentede deres tilslutning til adressen. Andre skemaer har været båret rundt og fået underskrifter fra dem som skemaets ejer nu mødte på sin vej. Kun i nogle få tilfælde er de originale skemaer skrevet med den samme håndskrift af en mere skrivekyndig.

Hvem var da den første danske socialismes tilhængere i København? Da adressen blev overdraget Folketinget sagde tingets formand⁵ bl.a.:

"Adressen, der er fremsendt dels i Originalerne, dels i et indbundet Hefte med Afskrifter af Navnene, er af den først Underskrivende Cigarmager C.Würtz opgivet at have ialt 5098 Underskrifter, hvoraf 4494 Haandværkere, 442 Arbejds mænd og 162 af forskjellige Stilling."

At vi i adressens originale navnelister og afskriften har noget der ligner en medlemsfortegnelse for Internationale er nærliggende, fordi andre kilder angiver medlemskredsens størrelse til ca.5000. Tallet stammer⁶ fra en af politiets spioner, som tilmed kunne give en specifikation på håndværk. En optælling af de originale underskriftlister giver et noget mindre tal, 4643. Det er sandsynligt, at nogle af listerne er blevet væk.⁷

Hovedtallene ligger dog ikke langt fra hinanden og en sammenligning mellem politiets specificerede tal og en opdeling af de tilsvarende erhvervsopgivelser på listerne giver nogle overraskende overensstemmelser:

	Politiets tal	Adressens tal
snedkere	800	862
murere	800	212
skræddere	300	270
skomagere	500	312
smede	400	408
cigarmagere	850	330
vævere/dugmag	40	63
div. håndværk	1100	1405
arbejds mænd	300	205
arbejdere	500	576
ialt	5500	4643

Adressens tal viser, at Internationale primært var en håndværkerbevægelse. Men tilslutningen var forskellig i de forskellige håndværk. I folketællingen fra 1870 er erhvervsopdelingen delt i to, selvstændige og medhjælpere. Den sidstnævnte gruppe dækker vel stort set svendene fra værkstederne, hvor socialistadressen fandt sine underskrivere. En sammenligning mellem de to grupper giver et interessant indblik i håndværkerfagenes situation generelt omkring 1872 og i særdeleshed en forståelse af, hvor socialistpartiets tilhængere kom fra.

I de fag, som var mindst berørt af mekanisering og industrialisering er tilslutningen til Internationale mindst. Der var således knap 1000 tømrersvende i København, men kun 134 underskrev adressen. Det giver en "organisationsprocent" (antal underskrivere i forhold til folketællingens tal) på 13. Den tilsvarende for malere var 16, for skomagere 21, for skræddere 25%, smede 29%. Men når man frem til snedkerne, der formodentlig var klemt af den delvis fabriksdrevne møbelfremstilling, er procenten oppe på 48. For vævere/strømpevævere, underskrev 63 af de 74 svende i byen, altså 85%. Barokt bliver det, når det drejer sig om stolemagerne: her underskrev 102 fra faget. Men folketællingen angiver kun 99 stolemagersvende i byen. Forklaringen på de sidste to fags høje andel er vel, at nogle af dem, der blev kaldt selvstændige i folketællingen også skrev under.

Cigarmager/-sorterere var vel næppe ge-

neret af fabriksfremstilling endnu. Alligevel skrev 62% af svendene på socialistadressen.

Man får altså indtryk af, at der var tale om en gruppe af faguddannede arbejdere, som var kommet i klemme som følge af den hastigt accellererende industri og var ladet i stikken socialt set efter ophævelsen af Næringsloven 1862.

Man kan undre sig over, at adressen næsten ikke har nogen navne fra kredse uden for håndværker- og arbejderstanden, bortset fra en del handlende: bagere, slagtere, værtshusholdere og en enkelt urtekræmmer. Man får indtryk af, at byens borgere som helhed ikke så med særlig sympati på socialisterne trods den brutale måde, myndighederne fór frem mod dem. Kommunardopstanden i Paris året før havde gjort sin virkning. Socialisterne i Danmark var på det tidspunkt en isoleret enklave i byens liv.

Foruden erhverv opgav underskriverne af adressen også deres bopæl. Disse gadenavne udgør et interessant grundmateriale for en undersøgelse af hvor de organiserede arbejdere boede i datidens København. Hovedindtrykket er - ikke uventet - at arbejderne klumpede sig sammen i visse kvarterer i den indre by for at være i nærheden af de større arbejdspladser. Desværre står arbejdspladsens navn og adresse kun på meget få af listerne. En sådan angivelse ville have givet mulighed for at undersøge afstanden mellem arbejdsplads og bolig dengang. Byens interne transportsystem var endnu yderst primitivt og cyklen var endnu forbeholdt velhavere og sportsfolk.

For at få et lille indblik i miljøet har vi fra listerne udtaget de ialt 240 underskrivere, der boede i Adelgade, sammen med Borgergade et forhenværende overklassekvarter, der nu var sunket til at have slum-status. For at undersøge adressens pålidelighed er opgivelserne fra de 240 adelgadebeboere stikprøvevis blevet sammenholdt med mandtalslisterne, som blev optaget hvert halve år af myndighederne, og som nu ligger i Københavns Stadsarkiv. Mandtalslisterne er fra samme tidspunkt som underskriftindsamlingen, november 1872.

I de tilfældigt valgte gadenumre viste det sig, at omkring 75% af listens navne kunne

genfindes i mandtalslisten, for nogle husnumres vedkommende var genfindingsprocenten 100. Der er altså en stor overensstemmelse mellem adressens bopælsopgivelser og mandtalslisterne. Mandtalslisterne viser, at antallet af beboere i ejendommene i Adelgade var meget højt. I de stærkt overbefolkede huse kan man af disse lister udpege hvem, der har underskrevet arbejderadressen og hvem ikke. I Adelgade 82, som omfattede forhus, baghus og mellembygning boede 121 mennesker over 10 år heraf 46 logerende. Af disse beboere havde 21 skrevet under på adressen, 16 kunne genfindes og heraf var de 11 logerende. I Adelgade 27 der omfattede forhus, mellembygning og stiftelsen boede 100 mennesker heraf 32 logerende eller tjenestetyende. 14 havde skrevet under på adressen og de 9 har kunnet genfindes, heraf 4 logerende. Selvom gennemsnitsalderen blandt de underskrivende er lidt over 30 år er der mange unge iblandt. Et bestemt erhverv dominerer blandt underskriverne i Adelgade: 71 ud af de 240 var snedkere.

Materialet er slet ikke udnyttet fuldt ud fra vores side, men vi tror på baggrund af denne stikprøve, at der i disse lister fra københavnske arbejdere i 1872 kan ligge et interessant materiale for et nærmere indblik i den politiske bevægelses medlemsgrundlag.

At få indsamlet de ca. 5000 underskrifter på adressen voldte tilsyneladende ikke større vanskeligheder. I begyndelsen af december var de indsamlet i Helliggejststræde og flittige hænder skrev en kopi af alle underskriftskemaerne og lod dem binde ind. Tilbage stod imidlertid problemet, hvordan man skulle få adressen indbragt i Folketinget. Repræsentanten for den berømte 5. kreds, der omfattede hele Nørrebro, var den nationalliberale journalist, C.St.A. Bille, også kaldet "Dagbladsbille". Han var som nævnt fortørnet på socialisterne efter deres forstyrrelse af valgmodet, og forhastede sig derfor ikke med at indbringe adressen. Men efter en brevveksling med Würtz, som blev offentliggjort i både Socialisten og Dagbladet frembar han adressen for Folketingets formand den 10. december. Men socialisterne havde også andre angreb mod myndighederne igang.

Deputationen til kongen med en anden ordrig klage over Crone nåede end ikke ind bag porten til Amalienborg. En lakaj henviste til justitsministeren på Slotsholmen. Her blev henvendelsen seriøst behandlet og siden fremført af ministeren i Statsråd. Her enedes man om en total afvisning. Politidirektøren fik tilmed besked på at indkalde socialist-deputationen og læse afvisningen højt samt give den opmuntrende tilføjelse, at justitsministeren havde givet Crone mulighed for at anlægge sag mod socialisterne for ærekrænkelse. Alt dette blev forelæst de fremmødte socialister med - som det hedder i Socialisten - et vist selvbehageligt smil på hans højvelbårenheds læber.

Dette møde på Råd-og Domhuset på Nytorv, hvor også politiet havde lokaler, skete den 2.december, samme dag som Rigsdagen mødtes igen. Medens adressen som nævnt havde vanskeligt ved at nå frem til Folketingets bord, nåede en anden klage mere direkte dertil. Det var Louis Pios fornyede meget udførlige håndskrevne klage 4.december over myndighedernes behandling af ham, også denne original ligger i Folketingets Arkiv.

Pios klage og adressen var blevet ventet i Folketinget. De var led i en større plan: myndighedernes behandling af socialisterne skulle bruges af det nye Venstreflertal til et stormløb mod regeringen for brud på grundlovens frihedsrettigheder. Den 1 .december blev i stilhed holdt et møde mellem Würtz og nogle venstremænd om strategien. Dagbladet Socialisten lod endog antyde, at J.A.Hansen og selveste Christen Berg havde været med, hvad de to herrer dog forarget afviste i Berlingske Tiden 3.december. Nok havde Venstre påtaget sig socialisternes sag, men der var dog grænser for forbrødringen! En aftale mellem parterne blev dog formentlig indgået. Venstres gruppe på Christiansborg forhandlede sagen den 12.december, og ifølge partiets forhandlingsprotokol i Rigsarkivet vedtoges det at stille forslag i Tinget om nedsættelse af et udvalg til at undersøge andragender og at give indstilling derom til Folketinget. To medlemmer, Balthazar Christensen og Villads Holm, der hørte til partiets højrefløj, stemte imod - de ville ikke have no-

get med socialisterne at gøre og havde måske også en fornemmelse af, at der ikke var stof nok til en ministerstorm i den sag.

Som sagt så gjort. Udvalget om andragender blev nedsat i Folketinget den 20.december og inden årets udgang havde udvalgets flertal skriftligt krævet en forklaring af regeringen. For første gang synes sagen at have vakt nogen bekymring hos myndighederne. Krieger skriver i sin dagbog den 29.december: "Crone er meget betænkelig ved Würtz Trudsel om en Massedemonstration, hvorved Kongen skal nødes til at rette sig efter Venstre i Tilfælde af Konflikt". Alliancen mellem Venstre og socialisterne kunne med lidt held udvikle sig til en kæmpe demonstration på Amalienborg Slotsplads og måske tage magten fra politiet. I Socialisten blev sådan en trussel ikke fremsat i de dage. Det blev kun til det mere spage: "Hvis Crone gjorde Ret og Skel, da var Skammekrogen og ikke Raadhuset den plads, han burde indtage."

I Justitsministeriet tabte man ikke modet. Den 27.januar forelagde justitsminister Klein iflg.Krieger sit forslag til svar på "petitionsudvalgets" skrivelse i Statsrådet. Det var en tilbagevisning - Folketinget havde ingen ret til "at stille sig til dommer over en ministeriet underordnet embedsmand". Politidirektørens forbud mod mødet den 5.maj 1872 var ikke lovstridigt.

Over for myndighedernes bryske afvisning stod folketingsudvalget på 9 mand svagt. De havde ingen ekspert i statsret ved hånden og end mindre en udvalgssekretær. De seks venstremedlemmer var heller ikke enige internt. Den mest velskrivende af dem var herredsfoged Christopher Krabbe, på den tid også formand for Folketinget. Han konciperede et svar til ministeren, hvor der krævedes aktindsigt i sagen og spagt protesteredes mod ministerens afgørelse. Sagen som den er bevaret i Folketingets arkiv viser, hvordan udvalgsarbejdet blev organiseret den gang. Krabbes koncept synes at have cirkuleret mellem medlemmerne, som skrev deres kommentarer til teksten.⁸

Justitsministeriet forhastede sig ikke med svaret. Hen i marts oversendtes en række akt-

stykker, som udvalget lod trykke som bilag til en første betænkning i marts. På grundlag af den kom sagen til debat i folketingsalen. Det endte med vedtagelse af en spag dagsorden den 22.marts, som mere handlede om, hvorvidt udvalget havde modtaget alle akter i sagen end om hovedsagen: en beskyldning for grundlovsbrud. Vinden var gået helt ud af sagen. Venstre kunne ikke bruge den til noget, og den 13.maj udstødtes det sidste suk i form af en lang, ordrig og intetsigende betænkning. På det tidspunkt var dommen over Pio i 1.instans faldet og ingen i Venstre fandt anledning til at klage over den.⁹

Venstre var den opgående sol i dansk politik 1872. Efter slaget på Fælleden og det med eftertidens øjne klare justitsmord mod Pio og konsorter, måtte samtiden betragte socialistpartiet som den nedadgående stjerne, som det næppe var værd at satse på. Historien om socialistadressen og dens skæbne var et godt eksempel på det unge flertalspartis forsøg på at finde en strategi. Det blev som bekendt et af mange eksempler på, hvordan man prøvede at finde en sag, som kunne bruges som politisk rambuk mod ministrene.

Venstre prispav socialisterne til deres den gang tilsyneladende kranke skæbne. Der var dog enkelte intelligente folk i samtiden, som forudså, at socialisterne på langt sigt ville blive en farlig konkurrent for Venstre. En af dem skrev i dagbladet Socialisten:

"Venstre er ikke Andet end en Banebryder for os, og den Dag vil utvivlsomt oprinde, da Socialisterne betragter det nuværende Venstre som Konservative og Reaktionære, ligesom Venstre nu giver de forrige "Liberale" disse Kendningsnavne. Socialisterne bør af al Evne støtte Venstrepartiet, fordi det kun - naturligvis figurligt talt - er over dets Lig, at vi kan naa Magten. Efter et Venstreministerium kan der komme en social-demokratisk Regje-ring."¹⁰

Noter

1. Den 18.oktober iflg. Morgenposten, J.A.Hansens organ.
2. A.F.Kriegers Dagbøger 1848-1880 bd.V, 1923, 17.oktober s.257.

3. Kriegers dagbøger bd.V s. 260 og C.S.Kleins politiske optegnelser 1876-77 i Danske Magasin 6 bd.3 hft,1993 s.224-229. C.S.Klein blev justitsminister 1.7.1872.

4. Iflg Dagbladet 20.november 1872

5. Folketingstidende 1871-72 sp.571. Adressen blev læst op i Folketinget, hvilket siger lidt om dens betydning.

6. Iflg Jens Engberg: Til arbejdet! Liv eller død!, 1979 S.161

7. Det har således ikke været muligt at finde den første liste, hvorpå adressens førstemand cigarmager Würtz, har skrevet sit navn, men hans navn står i afskriften. Afskriften indeholder 5098 navne.

8. Materialet fra udvalget er også bevaret i Folketingets Arkiv blandt Bureausagerne. Tilsynelanden har ingen tidligere været opmærksom på dette kildemateriale.

9. De nærmere omstændigheder kan iøvrigt læses i Jens Engbergs Pio-biografi fra 1979: Til arbejdet! Liv eller død!. Han forbigår heri stort set den adresse i sagen, som vi i denne artikel har omtalt nærmere, han hævder s. 214, at justitsministeren ikke sendte udvalget nogen aktstykker i sagen. Det skete faktisk den 14.marts, inden debatten i salen, selvom udvalget ikke mente, at det var alle.

10. Socialisten, 24.september 1873

Abstract

Hvidt, Kristian and Hanne Rasmussen:
The Socialist Petition, November 1872
Arbejderhistorie 3/1995, p. 22-32

In December 1872 national-liberal politician C.St.A. Bille handed over a petition to the Folketing (the Danish Parliament). The petition, which included names, occupation and address of 5000 Copenhagen workers, a.o. contained a complaint against the attack of the authorities on the right of assembly, the right of association, and on the freedom of the press. This petition formed part of the political struggle in the 1870s, but it is also a hitherto overlooked source on the earliest history of socialism in Denmark. Since 1873 all the signatures have been kept in the Archives of the Folketing, but deserve to be drawn out into the light.

Kristian Hvidt, protokolsekretær, dr.phil., historisk-politisk konsulent for Folketingets præsidium.

Hanne Rasmussen, fuldmægtig, cand.mag. Folketingets Bibliotek og Arkiv.